

Лагодієнко Володимир Вікторович

Боднар Олена Андріївна

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СЕЛА НА РІВЕНЬ ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ

Досліджено основні показники соціально-економічного розвитку села Миколаївської області та їхній вплив на рівень життя сільського населення.

Исследованы основные показатели социально-экономического развития села Николаевской области и их влияние на уровень жизни сельского населения.

The basic indicators of socio-economic development of the village of Mykolaiv region and their impact on living standards of rural populations.

Зміна політичної системи та реформування соціально-економічних відносин в Україні, на жаль, негативно позначилися на вітчизняному сільському господарстві. У ході інституційних перетворень були ліквідовані колгоспи, радгоспи, які були селоутворюючими підприємствами та здійснювали будівництво і обслуговування об'єктів житла, комунальної та побутової інфраструктури в сільських населених пунктах.

Ці обставини не могли не відбитися на умовах життєдіяльності та якості життя сільських жителів. В даний час у сільській місцевості гірше, ніж у місті, житлові умови, менш розвинений комплекс соціально-побутових послуг, нижчий рівень заробітної плати, менш сприятливі умови для розвитку освіти та проведення дозвілля, особливо молоді.

Такий стан справ призводить до того, що сільське господарство стає неперспективною сферою діяльності, а саме село — непрестижним місцем проживання.

Проблеми соціально-економічного становища українського села, демографічних, культурно-освітніх трансформацій, які відбуваються нині там,

постійно знаходилися і знаходяться, хоча нині й набагато менше, ніж раніше, у сфері наукових інтересів багатьох дослідників. Серед вітчизняних вчених можна виділити роботи О.А. Богуцького, П.І. Гайдуцького, Е. М. Лібанової, Т.О. Осташко, І.В. Прокопи, П.Т. Саблука, М.П. Сахацького, В.С. Стешенко, О.Г. Рогожина, Л.О. Шепотько, К.І. Якуби та ін. Разом з тим, проблеми впливу соціально-економічного становища села на функціонування сімей, на підвищення їх ролі в суспільному житті в цих працях майже не досліджуються.

Розгляд заявленої теми, як на нашу думку, необхідно розпочати із загальної характеристики сіл Миколаївщини.

Поняття людність поселення дає змогу визначати тенденції концентрації або розосередження населення. Територія Миколаївської області складає 24585,5 км². На початок 2010 р. на території області проживало 1189516 осіб, з яких 32,3% - сільське населення. Найбільша кількість сільських жителів в Первомайському районі (93,1% населення – сільське), а найменша – в Новобузькому (50,9% сільського населення) [1, с. 25].

За даними Головного управління статистики у Миколаївській області за станом на 1.01.2010р. в Миколаївській області було 894 сільських населених пунктів [1, с. 26]. (див. табл. 1).

Таблиця 1

Адміністративно-територіальний розподіл поселень Миколаївської області (на початок року)

Роки	Міста, од.	Селища міського типу, од.	Райони, од.	Сільські ради, од.	Сільські населені пункти, од.	Кількість сільських жителів з розрахунку на одну сільську раду, чол.	Середня чисельність жителів сільського поселення, чол.
1990	9	20	19	243	916	1865	495
1995	9	20	19	284	919	1617	500
2000	9	17	19	287	908	1524	482
2001	9	17	19	287	903	1504	478
2002	9	17	19	287	900	1482	473
2003	9	17	19	287	900	1464	467
2004	9	17	19	287	900	1444	461
2005	9	17	19	287	901	1420	452

2006	9	17	19	287	896	1368	448
2007	9	17	19	287	894	1382	444
2008	9	17	19	287	894	1363	437
2009	9	17	19	287	894	1348	433
2010	9	17	19	287	894	1341	430

За різноманітних перетворень, які відбуваються у поселенській мережі (створення нових, роз'єднання, об'єднання, зняття поселень з обліку тощо), їх кількість постійно зменшується: якщо в 1990 році в Миколаївській області було 916 сільських населених пунктів з середньою чисельністю жителів 495 осіб, то на сьогодні кількість населених пунктів скоротилася на 22 од., причому істотно скоротилася і середня чисельність їх жителів (на 65 осіб або 13% порівняно з 1990 роком).

Нинішнє зменшення кількості селян головним чином сталося в результаті природного скорочення населення (перевищення смертності над народжуваністю) (див. табл. 2).

Таблиця 2

Природний рух населення в сільській місцевості Миколаївської області у
2000—2009 роках, тис. осіб

	2000р.	2001р.	2005р.	2006р.	2007р.	2008р.	2009р.
Кількість народжених	4,1	3,9	3,8	4,4	4,6	4,9	4,8
Кількість померлих	7,8	7,5	7,8	7,4	7,7	7,6	7,9
Природний приріст (скорочення)	-3,7	-3,6	-4,0	-3,0	-3,1	-2,7	-2,1

За досліджуваній період кількість народжених Миколаївщини щороку збільшується, проте природного приросту сільського населення ще не відбувається.

Разом з тим, в останні роки активізувалося міграційне скорочення чисельності сільських жителів: якщо в 1990 р. з села виїхало на 0,2 тис. осіб

більше, ніж туди приїхало на постійне місце проживання, то в 2005 р. — на 2,3 тис., а в 2009 р. — уже лише на 0,1 тис. осіб більше [1, с. 273].

На жаль, село старіє. Так, у на початок 2002 р. серед сільського населення Миколаївщини частка тих, кому 60 і більше років, становила 22,1%, на початок 2010 р. – 20,6%, що за міжнародними мірками свідчить про високий рівень демографічної старості [1, с. 355].

Кількість же сільських дітей з року в рік як в абсолютних цифрах, так і їх частка в структурі населення села зменшується: якщо в 2001 р. на селі проживало 92,4 тис. дітей віком до 16 років, або 21,6% від всього сільського населення, то в 2009 р. уже відповідно — 70,0 тис., або 18,1% [1, с. 355].

Упродовж останніх 15—20 років село зазнало не лише значних демографічних втрат, але в сільській місцевості відбувся також і занепад виробничої сфери, зокрема сільського господарства. За даними суцільних обстежень сільських населених пунктів, постійно зростає кількість сіл, в яких відсутні об'єкти господарської діяльності.

Якщо в 1995 р. порівняно з 1990 роком виробництво валової продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств Миколаївщини зменшилось на 41,8%, то в 2000 році порівняно з 1990 роком цей показник зменшився на 59 % [14, 65]. У 2005—2009 рр. розпочалося певне зростання обсягів виробництва: у 2005 р. воно становило 57,1% порівняно з 1990 р., а в 2009 - 69,2% . Отже, впродовж останніх років спостерігалися певні позитивні зрушення, проте їх результати поки ще набагато відстають від того, що було на початку здобуття незалежності Україною.

Розвитку агропромислового комплексу заважає наявність низки дуже складних проблем, не лише тих, які перейшли у спадщину від старої адміністративної системи, а й тих, що стали наслідком помилок у його реформуванні, недостатньої послідовності у його здійсненні.

До таких проблем необхідно віднести деформацію структури сільськогосподарського виробництва. Якщо на початку незалежності в Україні основним постачальником сільськогосподарської продукції були

сільськогосподарські підприємства (76,5 % продукції сільського господарства), то у 2009 р. уже 50,6% продукції галузі було вироблено господарствами населення [1, с. 127].

Така переорієнтація сільськогосподарського виробництва спричинена, з одного боку, занепадом сільськогосподарських підприємств, а з іншого боку, тим, що жителі села, які раніше були зайняті в міській і сільській промисловості, будівництві, транспорті, інших галузях виробничої і соціальної сфер села, втративши через економічну кризу попереднє місце роботи, змушені були зайнятися виробництвом продовольства на присадибних ділянках.

Деформація сільськогосподарського виробництва проявляється також в істотному зменшенні частки тваринництва у валовій продукції: за роки незалежності вона скоротилася більше як на 60% і складає 29,1% у вартості валової продукції сільського господарства 2009 року проти 50,8% 1990 року [1, с. 127].

Розвиток агропромислового комплексу також стримує недосконалість механізмів інвестиційного забезпечення. Аграрний сектор України поки що залишається найменш цікавим для інвесторів. Його інвестиційні ресурси формуються головним чином за рахунок власних коштів підприємств (в 2009 році – 83,3%), переважну частину яких становлять амортизаційні відрахування.

Занепад виробничої сфери села є головною причиною масової незайнятості сільського населення. З року в рік у сільському господарстві, мисливстві і лісовому господарстві та пов'язаних з ним сферах послуг скорочується кількість найманих працівників: якщо на кінець 2000 р. їх було 104,9 тис. осіб, то на кінець 2009 р. — уже 32,1 тис. осіб [1, с. 384].

Незайнятість призводить до масового пошуку сільським населенням роботи за межами своїх населених пунктів, є однією з найголовніших причин бідності на селі. В 2009 році в сільській місцевості рівень зайнятості осіб у віці 15-70 років склав 64,7% [1, с 385].

Для села все ще актуальною залишається проблема невиплати зарплати.

Незадовільними на селі є умови проживання, хоча слід зазначити, що останнім часом темпи зростання індивідуального житлового будівництва у сільській місцевості навіть дещо випереджали темпи зростання у міських поселеннях. Проте якщо в 1995 р. у сільській місцевості було введено 43682м² житлових будинків, в 2005 р. — 13890м², а в 2009 р. — лише 6032м² [1, с. 216]. Середня забезпеченість житлом на селі в 2009 році (23 м² на 1 жителя) вища, ніж у містах (21 м²) [2, с. 398], але за якісними характеристиками, комфортністю сільське житло істотно поступається міському (див. табл. 3).

Таблиця 3

Обладнання житлового фонду Миколаївської області (на 01.01.2010 р., %)

Питома вага загальної площі у житловому фонді, обладнаної	Обладнання міського житлового фонду	Обладнання сільського житлового фонду
- водопроводом	74,9	32,2
- каналізацією	74,6	23,2
- опаленням	77,7	39,1
- газом	86,8	91,0
- гарячим водопостачанням	70,2	19,0
- ваннами (душовими)	70,2	18,8
- підлоговими електроплитами	6,2	0,2

Нині в селах Миколаївщини переживає кризу і соціально-культурна сфера. Так, у середньому на 100 сільських поселень припадає 45 бібліотек, 1 демонстратор фільмів та 54 заклади клубного типу [1, с. 519].

Якщо у 1990 р. у сільській місцевості діяло 564 дошкільних заклади і ними було охоплено 61% дітей відповідного віку, то у 2009 р. - уже відповідно 378 закладів і 40% дітей [1, с.466].

Закриття закладів соціальної сфери нерідко пояснюють істотним зменшенням контингентів споживачів відповідних послуг (наприклад, скороченням чисельності дітей шкільного віку) або раціоналізацією мережі (замість декількох спеціалізованих торговельних закладів, розташованих в одному селі, організовують один універсальний).

Введення ж в дію установ і підприємств соціальної сфери звелось до одиничних об'єктів. Єдине, що ще утримується на певному рівні, — це будівництво газопроводів і газопровідних мереж: в 2009 році введено в експлуатацію 29,68 км газової мережі (в 2008 р. – 143,75 км) [1, с. 206].

Упродовж останніх років значних втрат зазнала сільська медицина. За даними Обласного управління охорони здоров'я Миколаївської області, нині 70% сільських населених пунктів регіону не мають жодної медичної установи. Через це істотно знижується рівень здоров'я сільського населення, оскільки їздити в райцентри незручно і дорого (тож селяни часто просто не лікуються).

Вельми актуальним для сільської молоді стало питання отримання доброякісної середньої та доступності вищої освіти. Як свідчать соціологічні дослідження, 88% сільської молоді вважає, що в неї немає можливості отримати освіту належної якості за місцем проживання [3]. Враховуючи це, сільська молодь української „глибинки" більшою мірою зорієнтована на вступ до ВНЗ I—II рівнів акредитації, тоді як городяни (особливо жителі обласних центрів) у більшості випадків налаштовані на навчання у ВНЗ III—IV рівнів акредитації.

Підбиваючи підсумки вищевикладеного, можна стверджувати, що ті переміни, які відбуваються впродовж останніх років у суспільному житті регіону, в соціально-економічному становищі його села в цілому негативно впливають на життя сільських родин, на їх виховний потенціал.

Ринкові перетворення в аграрному секторі здійснюються значно повільніше, ніж в інших секторах економіки. Подолання соціально-економічного занепаду села потребує значно більших зусиль і коштів, спрямованих на відродження й урізноманітнення виробничої сфери, створення нових робочих місць, піднесення добробуту сільських жителів, забезпечення надійного функціонування та зміцнення матеріальної бази соціальної інфраструктури.

Для створення середовища, сприятливого для підвищення ролі сім'ї у суспільному розвитку села регіону, як на нашу думку, найближчим часом необхідно

здійснити ряд дієвих заходів у сфері державної політики як щодо економічного, соціального розвитку села в цілому, так і стосовно сімей, молоді та дітей зокрема.

Необхідно також враховувати, що тривалість і руйнівність кризи в різних галузях і напрямках економічного і соціального розвитку села буде тим більша, чим довше триватиме зволікання з ринковою трансформацією і реальним реформуванням відповідних галузей і напрямів. Прискорення аграрної реформи — це шлях до швидкого зупинення соціально-економічної кризи на селі. Причому необхідно враховувати, що будь-які спроби використати командно-адміністративні, планово-соціалістичні механізми не дадуть позитивних результатів, а навпаки, деформують ринкове середовище, спровокують нову економічну кризу.

Одним із головних завдань відродження села, поряд із формуванням економічних механізмів розвитку сільських територій, є створення дієздатних сільських територіальних громад, зміцнення місцевого самоврядування, його організаційних і матеріальних засад, підняття ролі і місця громадськості у здійсненні реформ.

Вирішуючи найважливіші соціально-економічні проблеми сучасного села регіону, необхідно не забувати, що першоосною духовного, економічного та соціального розвитку суспільства є сім'я. У процесі цього розвитку сім'я набула функцій, які в єдності і сукупності забезпечують повноцінність її існування, саморозвиток та життєдіяльність як соціального інституту, збереження і зміцнення надбань духовної культури, звичаїв, традицій кожного народу та осягнення вселюдської культури.

Отож, як на нашу думку, нині реалізація державної політики на селі в цілому, коли керівництво країни намагається зробити Україну одним з аграрних лідерів світу і забезпечити утримання цієї позиції у майбутньому, має передбачати якнайшвидше прийняття та реалізацію низки комплексних програм розвитку українського села загалом та сіл Миколаївщини зокрема, а також неухильне виконання вже затверджених програм.

Література

1. Статистичний щорічник Миколаївської області за 2009 рік. – Головне управління статистики у Миколаївській області, 2010. – 635с.
2. Статистичний щорічник «Міста та райони Миколаївської області за 2009 рік». – Головне управління статистики у Миколаївській області, 2010. –511с.
3. Визначення пріоритетних напрямів підвищення рівня соціального захисту сільської молоді [Електронний ресурс] – Режим доступу: [<http://old.niss.gov.ua/Monitor/november08/6.htm>].